

Antiek Zielsverlangen

Door Vincent Hunink

Docent Griekse en Latijnse taal en cultuur aan de RU

Verlangen is een impuls van alle tijden en alle culturen. Ook in de klassieke literatuur van de oude Grieken en Romeinen is het als motief ruim vertegenwoordigd. Personages in teksten worden veelal geleid door heftige verlangens, naar roem, naar wraak, naar liefde.

Niet zelden gebeurt dat met catastrofale afloop, zoals in de Griekse tragedie. Maar bij uitzondering kan het ook wel eens goed eindigen. Een mooi voorbeeld is te vinden in het geliefdenverhaal van *Amor en Psyche*, zoals dat verteld wordt door de Afrikaans-Romeinse auteur Apuleius van Madauros (ca. 125-180), in zijn roman *Metamorfosen*, beter bekend als *De gouden ezel*.

Sprookje

De roman gaat over een jongeman, Lucius van Korinthe, die een al te groot verlangen heeft naar bovenmenselijke kennis. Daardoor raakt hij in de greep van magie en verandert hij per ongeluk in een ezel. Hij behoudt zijn menselijke verstand en taalvermogen, maar kan alleen maar reageren als een ezel. In die gedaante maakt hij allerlei vreselijke avonturen mee.

*Haar kortzichtige verlangens
krijgen de bovenhand*

Zo wordt hij mishandeld en keer op keer verkocht of gestolen. Pas aan het einde van de roman wordt zijn vurige wens om weer mens te worden vervuld, door genadig ingrijpen van de Egyptische godin Isis. Daarna wordt hij priester in haar cultus.

Het sprookje van *Amor en Psyche* staat als een binnenverhaal in de roman, ongeveer in het midden. De ezel is dan, samen met een meisje van adel, in de macht van een bende rovers. De oude huishoudster van die woestelingen, een 'dronken oud wijf' (6,25), vat medelijden op met het meisje en vertelt haar een mooi verhaal als troost.

'Er waren eens in een stad een koning en een koningin. Zij hadden een drietal opvallend knappe dochters,' zo begint het verhaal (4,28). Het jongste meisje, Psyche geheten, is zo uitzonderlijk mooi dat ze minnaars aantrekt van heinde en verre. Haar populariteit maakt de liefdesgo-

din Venus jaloers. De godin doet dan een beroep op haar zoon Cupido ('Verlangen'), ook wel Amor genoemd. Hij moet het meisje verliefd maken op een figuur 'van het allerlaagste allooï'. Psyche wordt intussen vanwege een orakel achtergelaten op een onherbergzame rots. Vandaar wordt zij, bang en bevend voor wat haar te wachten staat, meegevoerd door de Westenwind.

Die brengt haar naar een mysterieus, hemels paleis, waar zij door onzichtbare stemmen wordt bediend en in weelde mag baden. Al snel blijkt dat zij 's nachts telkens wordt bezocht door een onzichtbare bruidegom, die zich met haar verenigt en kort voor de dageraad verdwijnt. Psyche wil meer van hem weten, hoezeer haar 'echtgenoot' haar ook bezweert niet verder te vragen. Uitdrukkelijk waarschuwt hij voor haar hebzuchtige zusters, maar zij weet toch van hem gedaan te krijgen dat zij hen mag ontmoeten. Haar kortzichtige verlangens krijgen de bovenhand.

De Westenwind brengt ook de zusters een paar maal naar het hemelse paleis, waar zij Psyche ontmoeten en bevangen worden door afgunst. Herhaaldelijk krijgt Psyche, inmiddels zwanger, waarschuwingen van haar minnaar: ze mag zich niet door die vrouwen op slechte gedachten laten brengen! Maar de boze zusters praten telkens op haar in en krijgen haar zover dat ze toch de identiteit van haar minnaar gaat onderzoeken. Op een nacht wacht ze tot hij verzadigd van het vrijen slaapt en haalt dan een olielampje erbij om zijn gezicht te zien. *'En wat zag zij? Het allerliefste, allerzoetste dier dat er bestaat, niemand minder dan Cupido, de mooie god, die er heel mooi bijlag.'* (5,22)

Het geheim is onthuld, het verlangen letterlijk blootgelegd. Maar Psyche morst een druppel hete olie, waardoor Cupido wakker schrikt, wegvlucht en haar kwaad toespreekt. Dan volgen straffe maatregelen: de twee boze zusters komen op een vreselijke manier aan hun einde en Psy-

che wordt verstoten uit het paleis en moet gaan zwerven in verre landen, op zoek naar haar beminde Cupido.

Eind goed, al goed

Het sprookje krijgt dan een verrassende wending. De liefdesgod Cupido blijkt intussen zelf een hevig liefdesverlangen te voelen voor zijn Psyche, en kwijnt weg in bed. Als zijn moeder Venus van de verliefdheid hoort, ontsteekt ze in redeloze woede en besluit ze Cupido's plannen te dwarsbomen. Ze zorgt ervoor dat Psyche een reeks onmogelijke opdrachten krijgt van collega-godinnen.

Dankzij hulpvaardige dieren en sprekende naturelementen weet Psyche de eerste drie opdrachten te vervullen. Maar ten slotte moet zij in de onderwereld bij Proserpina 'een beetje schoonheid halen' waarmee Venus zich kan tooien en tevens haar zieke zoon Cupido kan genezen. Een pratende toren (!) instrueert Psyche hoe ze te werk moet gaan: ze zal een kistje van Proserpina krijgen dat ze beslist *niet* mag openmaken!

Het geheim is onthuld, het verlangen letterlijk blootgelegd

De geoefende lezer snapt wat er gebeuren gaat: alles lukt wonderwel en Psyche neemt het doosje mee terug naar de gewone wereld. Maar net voor ze weer boven is wordt het verlangen naar kennis haar te machtig. Ze wil weten wat ze niet mag weten en opent het kistje... Er zit echter alleen een doodse sluimer in, waardoor ze bezwijkt. Bewusteloos en machteloos valt ze neer. Missie mislukt.

Dan komt Cupido weer op het toneel. Hij stopt de doodse sluimer terug in het doosje en voltooit de opdracht. Missie geslaagd. Cupido laat er geen gras over groeien en richt zich meteen maar tot oppergod Jupiter. Die weet hij te paaien, waarna de zaak snel beklonken is: Venus moet haar wraakacties staken en Cupido mag trouwen met zijn Psyche. Zo wordt het onstuitmige verlangen waar hij model voor staat eindelijk ingebed in een vast huwelijk. Het aardse meisje wordt onsterfelijk en treedt tijdens een feestelijke bruiloft in het huwelijk met Cupido. *'En toen de tijd rijp was kregen zij een dochter-tje. Wij noemen haar Genoegen.'* (6,24)

Filosofie en godsdienst

Het fraaie sprookje van *Amor en Psyche* heeft lezers al vanaf de late oudheid geboeid, ja, ge-

fascineerd. Hier lijkt veel meer aan de hand dan wat de tekst bij oppervlakkige lezing prijsgeeft. De eeuwen door is het verhaal gelezen als een filosofische tekst met een sterk symbolische lading. En inderdaad, het verhaal bevat heel wat dat zich in het licht van de Platoonse filosofie nader laat verklaren. Het kost niet veel moeite om er een soort van Platoonse allegorie in te lezen over de *Ziel* die hevig verlangt naar vereniging met de goddelijke *Liefde*, maar uit zwakheid terugvalt in het aardse en daaruit pas kan worden bevrijd door een soort goddelijke genade. Het menselijke verlangen naar het bovenmenselijke lijkt op zichzelf onmogelijk; het kan pas vervulling vinden door goddelijke hulp, door hemelse genade.

Zo'n filosofische boodschap kan ook wel gelezen worden in de rest van Apuleius' roman. Je hoeft niet overgevoelig te zijn voor symbolen om te zien dat de naam van hoofdpersoon *Lucius* iets met 'licht' te maken heeft. Een hoofdpersoon die zoekt naar het goddelijk licht, maar voor straf een ezel wordt en jaren moet tobben en zwerven voordat de genade van een godheid zijn deel wordt? Dat lot lijkt verdacht veel op dat van Psyche. Niet voor niets geldt het binnenverhaal als een soort spiegel van het hoofdverhaal.

Bewusteloos en machteloos valt ze neer. Missie mislukt

Maar hoe serieus dat allemaal is, blijft intussen de vraag. Apuleius-onderzoekers van de laatste jaren neigen ertoe de hele roman als één groot, relativiserend spel te zien. Als een magistrale goocheltruc met filosofisch aandoende begrippen, als een daverende show met geleerdheid en taal, waarbij de schrijver uiteindelijk een lange neus trekt naar zijn lezers.

Echt of niet? Grote Woorden of juist spot daarmee? Of beide tegelijk? Zo blijft ook de moderne lezer van dit antieke sprookje verlangen naar het beslissende woord, naar waarheid en verlossing. Misschien komt er ook voor ons hulp van boven. ■

Verder lezen:

Apuleius, *De gouden ezel. Metamorfosen*, vertaald en toegelicht door Vincent Hunink, (Athenaeum - Polak & Van Gennepe) Amsterdam 2003